

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2023.3.01

УДК 347.4

Федосенко Н. А.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
права Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
ORCID: 0000-0002-6615-3937

ПРАВОВА ПРИРОДА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ, УКЛАДЕНОГО ЗА ДОПОМОГОЮ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ

У статті проаналізовано правову природу цивільно-правового договору, укладеного за допомогою інформаційно-комунікаційних систем (ІКС). Досліджується правове середовище, в якому функціонують такі договори, включаючи вимоги до їх укладання та виконання. Підкреслюється, що зміни в економічних, соціальних та політичних аспектах суспільного життя призвели до появи нових типів цивільно-правових відносин. Наголошено що активному розвитку і поширенні інформаційно-комунікаційні технологій, що надали учасникам цивільного обороту можливість застосовувати у своїй діяльності електронні засоби зв'язку, забезпечуючи більш зручні способи ведення суб'єктами своєї діяльності. Використання інформаційно-комунікаційних технологій призвело до появи в цивільному обігу такого виду договору, як електронний договір. Звернута увага на важливість розуміння, у яких випадках необхідно створювати окремий електронний документ для укладання договору, а коли достатньо виразити свою згоду за допомогою електронних засобів комунікації.

Ключові слова: договір, правочин, цивільне правовідношення, договірне зобов'язання, електронний договір, інформаційно-комунікаційні системи, договірне зобов'язання, електронний цифровий підпис, електронна комерція, інтернет-договір.

Постановка проблеми. Договір є одним з найдавніших інститутів цивільного права, який має більш ніж тисячолітню історію, зародившись у часи Римської імперії. У ті часи договірне право стало першим всесвітньовідомим правом, яке регулювало відносини товарного

виробництва. Договори стали основною правовою формою, за якою здійснювався товарний і господарський обіг. Положення щодо порядку укладання, змісту, форми, умов виконання та підстав припинення договорних зобов'язань, закладені римським приватним правом, стали

основою для формування договірних права у всіх правових системах. Роль договору важко переоцінити, оскільки через його укладення сторони визначають свої права та обов'язки, встановлюючи прийнятний для себе правовий режим взаємодії. Договір, як юридичний факт, породжує зобов'язання, що призводить до конкретизації абстрактних правових норм, що містяться у цивільному законодавстві, у плоскість конкретних правових відносин.

Цивільні відносини в сучасному суспільстві нерозривно пов'язані з інформаційними технологіями та комунікаційними засобами. Укладання цивільно-правових договорів за допомогою інформаційно-комунікаційних систем (ІКС) стає все більш поширеним явищем, що зумовлено зростанням використання електронних засобів комунікації та обробки інформації. Однак ця тенденція викликає необхідність глибокого розуміння правового режиму таких угод, а також їхнього впливу на правові відносини між сторонами. Через детальний аналіз правового середовища та специфічних аспектів укладання таких угод ми маємо намір визначити ключові вимоги, норми та відповідальність сторін у контексті цивільно-правових відносин. Подальший аналіз передбачає порівняння переваг та недоліків укладання договорів через ІКС з традиційними методами, а також розгляд можливостей захисту персональних даних та шляхи вирішення спорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам наукового визначення поняття цифрових технологій у праві приділяли увагу нау-

ковці Берназюк О.О. [1], В.О. Коновал, С.І. Куценко, Н.Б. Новицька, В.П. Пархоменко, А.О. Серенок, Д.В. Спасібов, А.А. Асанова, Є.П. Бабалик, В.М. Грудницький, В.В. Єжунінов. Дослідженням питанням цифрових технологій в цивільному праві займалися науковці Н.Д. Гетманцева, Н.М. Процьків [2], правові аспекти використання цифрових технологій, цифровізації економіки були предметом розгляду в працях таких науковців, як: О. Вінник, М. Демкова, С. Дзюба, С. Коляденко, І. Клименко, М. Кузьміна, В. Ляшенко, В. Нестерович, А. Семенченко, В. Фіщук та ін. Дослідженням «цифровізації» присвячено праці таких вчених, як Д. Стігліца, Б. Ван Арка, Дж. Ліклайдера, серед сучасних дослідників можна виділити О. Вишневецький, О. Гудзь. Тим не менше вважаємо, що дослідження, присвячені питанням використання інформаційно-комунікаційних систем у правовій сфері, досі потребують ґрунтовного аналізу. Правова регламентація інформаційно-комунікаційних систем в юридичній сфері простежується у таких документах, як Закон України «Про електронну комерцію» [3], Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [4], Закон України «Про електронні довірчі послуги» [5], Закон України «Про адміністративні послуги» [6], Закон України «Про доступ до публічної інформації» [7], Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [8], Закон України «Про електронні комунікації» [9]. Кабінетом міністрів України 17 січня 2018 р. було ухвалено розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на

2018-2020 роки» [10], відповідно до якої цифрові технології – одночасно величезний ринок та індустрія, а також платформа ефективності і конкурентоспроможності всіх інших ринків та індустрій. Високотехнологічне виробництво та модернізація промисловості за допомогою інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, масштаб і темп цифрових трансформацій повинні стати пріоритетом економічного розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз правового режиму, правового середовища, в якому укладаються ці договори, та визначення основних правил, вимог та норм, які застосовуються до них. Дослідження здійснюється з метою надання чіткого уявлення про правовий режим та основні аспекти укладання та виконання цивільно-правових договорів через інформаційно-комунікаційні системи. Практичні рекомендації, які сформовані на основі проведеного дослідження, можуть стати важливим доповненням для суб'єктів цивільного обороту та наукових здобутків у сфері договірних права.

Виклад основного матеріалу. Зміни в економічних, соціальних та політичних аспектах суспільного життя спричинили появу нових типів цивільно-правових відносин, зокрема у сфері електронного документообігу, через розвиток технологій, збільшення інтернет-пристосованості суспільства та підвищення цифрової грамотності. До цього долучається також регулятивна діяльність уряду, спрямована на стимулювання та регулювання використання електронного документообігу. Отже, поява електронних договорів була спричинена

змінами в економічній, соціальній та політичній сферах, що включають розвиток інформаційних технологій, поширення інтернету та цифровізацією суспільства. Ці тенденції сприяли виникненню нових форм взаємодії та угод між сторонами, що базуються на електронних платформах та засобах комунікації. Регулювання та стандартизація електронних договорів також вплинули на їхнє поширення та прийняття в суспільстві. Більшість суб'єктів господарювання вже мають чітке розуміння та практичний досвід у використанні електронного документообігу. Однак більшість фізичних осіб все ще вважають це недоступним або просто занадто складним. Однак, і законодавство, і технічні можливості дозволяють укладати договори в електронній формі громадянам як учасникам цивільних відносин.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про електронну комерцію» дія цього закону не поширюється на правочини, якщо однією із сторін є фізична особа, яка не зареєстрована як фізична особа – підприємець та реалізує або пропонує до реалізації товари, виконує роботи, надає послуги з використанням інформаційно-комунікаційних систем, крім випадків, коли сторони прямо домовилися про застосування положень цього Закону до правочину. Отже, сторонами даного правочину може бути як фізична, так і юридична особа. Згідно частини 2 абзац 2 статті 639 Цивільного кодексу України (далі - ЦК) [11], договір, укладений за допомогою інформаційно-комунікаційних систем за згодою обох сторін вважається укладеним в письмовій формі. Якщо взяти до

уваги положення частини 1 статті 181 Господарського кодексу України [12] очевидно, що договір укладається в порядку, встановленому ЦК, з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом України.

01.12.2022 до ЦК були внесені зміни до ч. 1 ст. 207 відповідно до яких, правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони, або надсилалися ними до інформаційно-комунікаційної системи, що використовується сторонами. У разі якщо зміст правочину зафіксований у кількох документах, зміст такого правочину також може бути зафіксовано шляхом посилання в одному з цих документів на інші документи, якщо інше не передбачено законом.

Так, ЦК, визначає загальні правила укладання договорів. Згідно зі ст. 641 ЦК, договір може бути укладений у будь-якій формі, включаючи електронну форму. Стаття 638 ЦК встановлює основні умови договору, які сторони повинні враховувати при укладанні електронних договорів. Стаття 644 ЦК регулює питання згоди на укладання договору. Стаття 5 Закону України "Про електронний документ та електронний документообіг" визначає поняття електронного документа, а ст. 9 регулює електронний документообіг. Згідно зі ст. 6, електронний підпис має бути використаний для забезпечення юридичної чинності електронних документів, а стаття 7 цього закону визначає, що електронний документ та електронний підпис ма-

ють таку ж юридичну силу, як паперові документи та власноручні підписи. У розумінні Закону України «Про електронну комерцію» «електронний правочин – це дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснена з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем» (пункт 5 частини 1 статті 3 Закону України «Про електронну комерцію»). Таким чином, з точки зору законодавства, немає різниці між договором на папері та договором в електронній формі – усі вони є договорами у письмовій формі. Відповідно, при укладенні договору в електронній формі, сторонам достатньо керуватися загальними положеннями ЦК.

Отже, будь-який вид договору, який укладається відповідно до цивільного законодавства України, може мати електронну форму. Договір, укладений в електронній формі, є таким, що укладений у письмовому вигляді (статті 205, 207 ЦК України). Аналогічні висновки викладені у постановях Верховного Суду від 09 вересня 2020 року у справі №732/670/19 [13], від 23 березня 2020 року у справі №404/502/18 [14], від 07 жовтня 2020 року №127/33824/19 [15].

Мобільність договору, що досліджується, яка виражена у спрощенні процедури його укладення, та можливість обміну інформацією за допомогою електронних засобів зв'язку, є напрямками, які сприяють вдосконаленню правового регулювання договірних відносин. Одним із найбільш позитивних моментів використання електронних засобів обміну інформацією в цивільному праві є значна економія часу, що

дозволяє одночасно скоротити витрати і розширити коло потенційних контрагентів.

Щодо самої процедури укладання договору, через ІКС, вона не має певних особливостей, але потребує дотримання певних умов. Сторони договору повинні мати волевиявлення на укладання договору. Згода може бути виражена електронним способом згідно зі ст. 9 Закону України «Про електронний документ та електронний документообіг». Відповідно до ст. 641 ЦК України та Закону України «Про електронну комерцію», пропозиція укласти договір (оферта) та прийняття (акцепт) можуть бути здійснені електронними засобами комунікації.

Згідно зі ст. 11 Закону України «Про електронну комерцію», сторони повинні мати можливість ознайомитися з умовами угоди перед її укладанням. Отже, умови договору повинні бути чіткими, зрозумілими та доступними для обох сторін. Згідно зі ст. 7 Закону України «Про електронний документ та електронний документообіг», електронний договір повинен бути збережений в електронному вигляді та бути доступним для перевірки та аналізу. Збереження запису договору є важливим як доказовий матеріал у випадку спорів.

Електронний цифровий підпис (ЕЦП) має велике значення при укладанні договорів через інформаційно-комунікаційні системи (ІКС). Він забезпечує юридичну валідність та достовірність електронних документів, засвідчуючи автентичність особи, що підписує, та недоторканість змісту. Це дозволяє сторонам впевнено вести електронні

переговори, укласти угоди та виконувати їх за допомогою електронних засобів зв'язку, забезпечуючи відповідність юридичним стандартам та захищаючи їх інтереси. Згідно зі статтею 6 Закону України «Про електронний документ та електронний документообіг», ЕЦП застосовується для надання юридичної чинності електронним документам. В Україні визнаються різні види ЕЦП, включаючи простий електронний підпис (ПЕЦП) згідно зі ст. 18 Закону України «Про електронні довірчі послуги», підпис з використанням кваліфікованого сертифіката (КЕЦП) та підпис з використанням електронного цифрового печатки (ЕЦПіП).

У контексті укладання договорів через ІКС виникають різні питання щодо відповідальності сторін та захисту персональних даних. Перш за все, сторони повинні бути відповідальні за достовірність інформації, що надсилається та отримується через ІКС, а також за дотримання умов договору. Відповідно, важливо забезпечити конфіденційність та цілісність персональних даних, що обмінюються під час укладання договору через ІКС, від доступу третіх осіб. Порівняно з традиційними методами укладання договорів, де документи зазвичай підписуються вручну та обмінюються фізично, укладання договорів через ІКС має свої особливості. З одного боку, використання ІКС може полегшити та прискорити процес укладання договорів, забезпечуючи швидкий обмін даних та ефективну комунікацію. Однак з іншого боку, це може створювати ризики щодо безпеки та захисту інформації, так як персональні дані можуть бути більш вразливими для кіберзлочинців та

несанкціонованого доступу. Тому важливо вживати заходів забезпечення безпеки, таких як шифрування даних, використання надійних систем аутентифікації та встановлення правил доступу до інформації, щоб мінімізувати ризики порушення безпеки та збереження конфіденційності.

З урахуванням розвитку сучасних технологій, укладання та виконання цивільно-правових договорів через інформаційно-комунікаційні системи (ІКС) стає все більш актуальним та зручним. Однак, для забезпечення ефективності та безпеки цього процесу, необхідно дотримуватися деяких принципів та рекомендацій. По-перше, важливо перевірити безпеку використовуваних ІКС. Вони повинні мати високі стандарти безпеки, такі як шифрування даних та захищені протоколи передачі даних, щоб забезпечити конфіденційність та цілісність інформації.

Далі, для підпису електронних договорів слід використовувати надійний електронний підпис (ЕЦП), який гарантує їх юридичну чинність та достовірність. У договорі повинні бути чітко визначені умови, права та обов'язки кожної сторони, а також механізми вирішення спорів. Це допоможе уникнути непорозумінь та конфліктів у майбутньому. Не менш важливою є відповідність з законодавством щодо захисту персональних даних. Слід вживати заходів для захисту конфіденційності та безпеки особистої інформації, обмінюваної під час укладання та виконання договорів через ІКС. Дотримання цих прин-

ципів та рекомендацій сприятиме успішному укладанню та виконанню цивільно-правових договорів через інформаційно-комунікаційні системи, забезпечуючи ефективність, безпеку та відповідність законодавству.

Висновки. Аналізуючи наведене в статті, можна зробити декілька важливих висновків. По-перше, використання інформаційно-комунікаційних систем для укладання та виконання цивільно-правових договорів має значний потенціал для полегшення та прискорення процесу, а також для забезпечення доступності та ефективності. По-друге, для успішного використання цього підходу необхідно дотримуватися високих стандартів безпеки та захисту персональних даних, а також використовувати надійні електронні підписи для забезпечення юридичної чинності договорів. По-третє, важливо уважно визначати умови договору, чітко визначати права та обов'язки сторін, а також забезпечувати ефективну комунікацію між ними. Нарешті, укладання та виконання цивільно-правових договорів через інформаційно-комунікаційні системи вимагає постійного вдосконалення та адаптації до змін в технологічному та правовому середовищі. Загальною метою є створення сприятливого та безпечного середовища для укладання та виконання договорів, що дозволить ефективно використовувати переваги сучасних технологій для розвитку бізнесу та підтримки цивільних відносин.

Список використаних джерел

1. Берназюк О. О. Проблема наукового визначення поняття цифрових технологій у праві. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право*. 2017. Т. 2. Вип. 47. С. 83-86.
2. Гетьманцева Н. Д, Процьків Н. М. Нові контури цивільного права в епоху цифрових технологій. Цивільне право України: нові виклики і перспективи розвитку: *матеріали XVIII міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова* (Харків, 28 лют. 2020 р.). Харків. Право. 2020. С. 18-22.
3. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (дата звернення: 26.08.2023)
4. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 21.08.2023)
5. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 22.08.2023)
6. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> (дата звернення: 22.08.2023)
7. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення 22.08.2023)
8. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text> (дата звернення 22.08.2023)
9. Про електронні комунікації: Закону України від 16.12.2020 № 1089-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення 22.08.2023)
10. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету міністрів України від 17.01.2018 № 67-р (поточна редакція від 17.09.2020). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 22.08.2023).
11. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 22.08.2023).
12. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 23.08.2023)
13. Постанова Верховного Суду від 09 вересня 2020 року у справі №732/670/19 URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/91519911> (дата звернення 23.08.2023)
14. Постанова Верховного Суду від 23 березня 2020 року у справі №404/502/18 URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/88401593?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress05 (дата звернення 23.08.2023)
15. Постанова Верховного Суду від 07 жовтня 2020 року №127/33824/19 URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92120372> (дата звернення 23.08.2023)

N. Fedocenکو, PhD in Law, Department of Law at National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute"

ORCID: 0000-0002-6615-3937

The legal nature of a civil contract concluded through information and communication systems

The author of the article analyzes the legal nature of civil contracts concluded through information and communication systems (ICS). The author examines the legal environment in which such contracts operate, including requirements for their conclusion and execution. The article discusses general theoretical approaches to defining the concept of a contract developed by the doctrine of civil law. The author emphasizes that changes in economic, social, and political aspects of public life have led to the emergence of new types of civil legal relations. This, in turn, necessitated the development of new forms and methods of regulating such relations among participants in civil turnover. The article also emphasizes that the active development and dissemination of information and communication technologies, which have provided participants in civil turnover with the opportunity to use electronic communication tools in their activities, have led to more convenient ways for subjects to conduct their activities.

The use of information and communication technologies has led to the emergence of a new type of contract in civil circulation, namely the electronic contract.

The legal institution of the contract plays a key role both in the system of civil law and in civil legislation. The study of the legal nature, features, and variety of types of contracts has always received considerable attention in civil science. However, under modern conditions of the development of commodity-money relations and changes in the economic sphere, the importance of the contract as a universal legal model for regulating relations based on the principles of legal equality, free will, and autonomy of their participants is increasing.

Under the influence of the factors mentioned above, the character of the traditional civil law category is changing. The importance and scope of the application of contracts are increasing, new contract constructions are emerging, and the focus of normative regulation on the terms and performance of contractual obligations is shifting. Therefore, the scientific analysis of the legal nature and role of the contract in the system of civil legal institutions, the study of the interpretation of this category in legal doctrine by past and contemporary scholars, and the consideration of the legal foundations of contractual regulation of social relations become very important.

The detailed analysis includes questions regarding electronic signatures, which are important elements in concluding civil contracts through ICS, questions of the parties' liability, protection of personal data, and comparison with traditional methods of contract conclusion, which also provide a basis for future research. Based on the conducted research, the author makes proposals and provides recommendations regarding the conclusion and execution of civil contracts through information and communication systems.

Based on the above, the author analyzes legislation regulating electronic contracts, where one of the parties is a natural person who is not registered as an individual entrepreneur and sells or offers goods for sale, performs works, or provides services using information and communication systems; legislation regulating e-commerce, as well as requirements for electronic signatures, methods of identifying parties, and dispute resolution methods.

Recommendations for improving the legal regime and increasing the legal certainty of parties to contracts concluded through information and communication systems are provided by the author taking into account modern requirements. Thus, the goal of the article reflects the targeted result of the research and is aimed at disclosing and understanding issues related to the legal nature of civil contracts concluded through information and communication systems.

A contract concluded through information and communication systems, like a contract concluded in another form, can be considered from three aspects: as a basis for the emergence of legal relations; as an independent legal relationship arising from the concluded contract; as a document confirming the fact of conclusion and the content of the contract.

The article emphasizes that in order to recognize a contract concluded through information and communication systems as valid (effective), all necessary conditions characteristic of a specific type of contract must be taken into account, which necessitates further research into the issue of the effectiveness of a contract concluded through ICS. The author also draws attention to the importance of understanding in which cases it is necessary to create a separate electronic document for concluding a contract, and when it is sufficient to express consent using electronic communication tools.

Keywords: *contract, legal transaction, civil legal relationship, contractual obligation, electronic contract, information and communication systems, electronic digital signature, e-commerce, internet contract.*